

Дамірчиєв Мушфік Іскендер огли
доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри фінансового права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ СКОРОЧЕННЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Публікація присвячена аналізу правових механізмів скорочення дефіциту державного бюджету України. Досліджено положення Національної стратегії доходів України до 2030 року щодо подолання бюджетного дефіциту через впровадження заходів для зменшення податкового боргу. Здійснено висновок про необхідність створення системного підходу до оздоровлення державних фінансів та зменшення залежності від зовнішніх запозичень, стимулюючи економічне зростання та підвищення фіскальної відповідальності.

Ключові слова: державний бюджет України, фінансово-правові заходи, дефіцит бюджету, МВФ, митна реформа, міжнародна фінансова допомога.

Дефіцит державного бюджету є серйозною проблемою для будь-якої країни. Подолання цього дефіциту потребує комплексного підходу. Прийняття бюджету із дефіцитом сьогодні в світі вже не вважається якимось негативним або надзвичайним явищем, оскільки причини виникнення, форми прояву та соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту в кожній країні мають свої особливості.

Відповідно до Бюджетного кодексу України державний бюджет може бути затверджено з дефіцитом за наявності обґрунтованих джерел фінансування. До таких належать внутрішні та зовнішні запозичення; кошти, отримані від приватизації державного майна, продажу цінних паперів; відсотки за користування депозитними рахунками, а також вільний залишок бюджетних коштів та вільні кошти єдиного казначейського рахунку [1].

Від початку повномасштабної війни витрати державного та місцевих бюджетів зростають під тиском військових та соціальних видатків, зростає і обсяг бюджетного дефіциту. З кінця лютого 2022 року обсяги бюджетних видатків, бюджетного дефіциту та структура його фінансування, відображають підвищення частки держави та її переорієнтацію на першочергове фінансування військових потреб та здійснення найнеобхідніших соціальних видатків, спрямованих на підтримку життєдіяльності населення [2].

Через збройний напад російської федерації наша держава звернулася до Міжнародного валютного фонду із проханням виділити екстрену фінансову допомогу, спрямовану на фінансування першочергових витрат та нагальних

потреб платіжного балансу [3]. Згодом Рада виконавчих директорів МВФ схвалила нову Програму в рамках Механізму розширеного фінансування для України в межах загального пакету підтримки обсягом у 115 мільярдів доларів США, а 21 березня 2024 року відбувся третій перегляд цієї програми.

Таким чином, простежується залежність державного бюджету від міжнародної фінансової допомоги. Запозичення від міжнародних фінансових організацій призводять до зростання зовнішнього державного боргу [4].

Ефективне скорочення бюджетного дефіциту досягається шляхом комбінування спеціальних заходів до яких слід віднести такі:

1. Оптимізація податкової системи шляхом розширення податкової бази або підвищення податків. Однак це потребує ретельного аналізу, щоб не зменшити економічну активність та інвестиційну привабливість країни.

2. Зниження державних витрат за рахунок реформи соціальних програм; перегляду зарплатних витрат на державному рівні, уникнення дублювання функцій та оптимізації кількості державних працівників; зниження видатків на обслуговування боргу.

3. Запровадження структурних реформ для підвищення ефективності управління державними фінансами та державними компаніями шляхом впровадження сучасних стандартів фінансового менеджменту, що знижує ризик корупції та збільшує прозорість витрат.

4. Економічне зростання, стимулювання експорту та інноваційний розвиток.

5. Зміцнення фінансової дисципліни. Зменшення корупційних витрат сприяє більш ефективному використанню бюджетних коштів і зменшує ризики витрат на фінансування неефективних проєктів. А скорочення державного субсидування, знижує навантаження на бюджет.

Також митна реформа, якої вимагає МВФ, орієнтована на боротьбу з корупцією та підвищення прозорості, може значно вплинути на скорочення бюджетного дефіциту за рахунок збільшення митних надходжень, боротьби з контрабандою, зменшення витрат на адміністрування, спрощення торгівельних процесів, зокрема впровадження стандартів «єдиного вікна» та електронного декларування.

Кожен із зазначених кроків потребує ретельного аналізу і стратегічного підходу для уникнення небажаних наслідків для економіки країни.

Проте, подолання державного бюджетного дефіциту в умовах війни і значного зовнішнього боргу перед МВФ є складним завданням, оскільки потребує ретельного балансу між економічними реформами та виконанням боргових зобов'язань.

Аналіз нещодавно затвердженої Національної стратегії доходів України до 2030 року [5], зокрема підрозділу 4.2.2(g), демонструє її спрямовання на подолання бюджетного дефіциту через впровадження заходів для зменшення податкового боргу, що може сприяти зниженню дефіциту бюджету. Так, розробка процедур для погашення боргів, особливо для боржників із економічною активністю, дозволяє збільшити податкові надходження. Відшкодування боргу без затримок дозволяє знизити дефіцит бюджету, адже значна частина непогашеного боргу – це потенційні доходи, які могли б бути використані для фінансування витрат держави. Запровадження обов'язкового електронного листування з боржниками, автоматизованого обліку та аналізу боргу допомагає пришвидшити процес стягнення податків і знизити фінансові витрати на адміністрування боргу.

Оптимізація адміністративних процедур передбачає автоматизацію процесів погашення податкового боргу, що знижує потребу в «ручному» адмініструванні. Це економить трудові ресурси й зменшує витрати на адміністрування податкової системи, а отже, ефективніше використовує бюджетні кошти. Крім того, підсистема «Робота з боргом», що впроваджується, спростить адміністрування податкових зобов'язань та дозволить державі краще контролювати процес погашення податкового боргу.

Реформа щодо посилення контролю передбачає удосконалення законодавства для полегшення процесу стягнення податкового боргу, зокрема, надання податковим органам додаткових повноважень щодо арешту активів без судового рішення, збільшення строку давності для стягнення боргу з 3 до 6 років і безстрокової дії платіжних інструкцій. Такі заходи значно підвищують шанси на стягнення заборгованості, що сприятиме збільшенню доходів.

Перелічені заходи спрямовані на зменшення бюджетного дефіциту шляхом підвищення ефективності збору податків і оптимізації адміністративних процедур. Результатом реалізації цих реформ має стати стабільний ріст доходів бюджету за рахунок стягнення податкового боргу, а також зниження витрат на його адміністрування, що безпосередньо вплине на загальне скорочення дефіциту.

Таким чином, виникає необхідність створення системного підходу до оздоровлення державних фінансів та зменшення залежності від зовнішніх запозичень, стимулюючи економічне зростання та підвищення фіскальної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

2. Піхоцька О. М., Ющик Ю. В. Аналіз виконання бюджетів в період воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. № 35. С. 25-32. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7486095>.

3. Співпраця з міжнародними фінансовими організаціями. Національний банк України. 2024. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/international/financial-institutions>.

4. Грубляк, О., Сила, В. Механізм управління дефіцитом Державного бюджету України в умовах впровадження воєнного стану. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2024. № 1(37). С. 263-272. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1\(37\)-263-272](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-1(37)-263-272).

5. Про схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 р. № 1218-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-2023-p#Text>.